

BELLETEN

PÉRIODIQUE TRIMESTRIEL

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : XLV/2

No. 180

Octobre 1981

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 8 1

Propriétaire : LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Directeur responsable : ULUĞ İĞDEMİR

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Etudes :	Page
ÜNAL, AHMET: Au Sujet d'Ankuwa, Ville Hittite, et sa Localisation (en turc)	433
BAYRAM, DR. MİKÂİL: Qui Etait Fatma Bacı, Fondatrice de l'Organisation "Les Soeurs Anatoliennes (Bacıyan-i Rum)", au Temps des Seldjoukides d'Anatolie? (en turc)	457
GALLOTTA, PROF. DR. ALDO, (Traducteur): Akdemir, Dr. Salih: Ġazavât-ı Ġayreddîn Pâşâ (en turc)	473
AKYÜZ, PROF. DR. YAHYA: L'Influence de Namık Kemal sur Atatürk, et Deux Documents Relatifs aux Livres Interdits sous le Règne d'Abdülhamit (en turc)	501
TANSEL, FEVZIYE: Les Chronogrammes Concernant Mustafa Kemal, et leurs Valeurs Littéraires et Historiques (en turc)	513
Conférences :	
GROTHUSEN, PROF. DR. KLAUS - DETLEV: Emigration en Turquie des Hommes de Science Allemands après 1933 (en turc)	537
Nécrologies :	
ŞAKİROĞLU, DR. MAHMUT H.: Prof. M. Tayyib Gökbilgin (1907-1981) (en turc, avec 1 fig.)	551
Bibliographie:	
ÖZERDİM, S. N.: M. Türker Acaroğlu, <i>Bibliographie Expliquée d'Atatürk</i> (en turc)	573
ŞAKİROĞLU, DR. MAHMUT H.: Ugo Marazzi, <i>Tevârîh-i Al-i 'Osmân. Cronaca anonima ottomana in trascrizione ebraica</i> (en turc)	575
FURAT, PROF. DR. AHMET SUPHİ: Abū Sulaimān as-Sijistānī, <i>The Mun-takhab Şiwān al-Ġikmah</i> (en turc)	577
KARADENİZ, ŞADAN: Information sur les livres (en turc)	581
Information:	
OTKAN, PULAT: Le IX ^e Congrès Turc d'Histoire (en turc)	587

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

ABONE VE SATIŞ ŞARTLARI

Sayı : 1000 lira (Yabancı memleketler için 16 dolar)
Yıllık abonesi : 4000 lira (Yabancı memleketler için 64 dolar)

Belleten ve Türk Tarih Kurumu yayınlarının satış işleri için :

Ankara'da : TÜRK TARİH KURUMU'na,
Kızılay, Kocabeyoğlu Pasajı 67/68'de TURHAN KİTABEVİ'ne

İstanbul'da : Ankara caddesinde, İNKILÂP, ANIL Kitabevlerine,
Bayazıt, Sahaflarda ELİF Kitabevine.

Yazı ve abone işleri için :

Ankara'da TÜRK TARİH KURUMU'na müracaat edilmelidir.

BELLE TEN

PUBLICATION TRIMESTRIELLE

CONDITIONS D'ABONNEMENT ET DE VENTE

Le Numéro : 1000 Livres Turques (pour l'Etranger 16 Dollars)
L' Abonnement annuel : 4000 Livres Turques (pour l'Etranger 64 Dollars)

**Pour l'achat de Belleten et des Publications de la Société d' Histoire
Turque, s'adresser :**

à Ankara :

TÜRK TARİH KURUMU,
TURHAN KİTABEVİ : Kızılay, Kocabeyoğlu Pasajı 67/68.

à İstanbul :

İNKILÂP et ANIL Kitabevi, Ankara Caddesi,
ELİF Kitabevi à Sahaflar, Bayazıt,

**Pour la correspondance et l'abonnement, au
TÜRK TARİH KURUMU (Société Turque d'Histoire), Ankara.**

B E L L E T E N

Cilt : XLV/2

Ekim 1981

Sayı : 180

HİTİT KENTİ ANKUWA'NIN TARİHÇESİ VE
LOKALİZASYONU HAKKINDA

AHMET ÜNAL

I. Giriş

M. Ö. III. binyılın sonlarıyla ilgili efsanevi nitelikte ve sonraki devirlerde Hititli kâtipler tarafından Hurri etkisiyle kaleme alınan bazı kaynaklar bir tarafa bırakılacak olursa, en erken Anadolu tarihine ışık tutan otantik yazılı belgelerin, M. Ö. II. binyılın başlarında Asurlu tüccarların Kappadokya'ya gelip ticaret kolonileri kurmalarıyla başladığı görülür. Çivi yazısı ve eski Asur şivesiyle yazılmış olan ve Kültepe - Kaniş/Neşa, Boğazköy - Hattuşa ve Alışar'da ele geçen bu belgeler, çoğunlukla ekonomik karakterdedir ve bundan dolayı Orta Anadolu'nun o zamanki siyasi tarihi hakkında çok kıt ve ancak dolaylı olarak bilgi vermektedir. Buna rağmen Kappadokya Tabletleri denilen ve geçen asrın sonlarından itibaren bir çok dünya müzeleri ve özel koleksiyonlara dağılan bu belgeler, bize Anadolu'nun o zamanlar çok sayıda şehir beyliklerinden oluşan (en az 20 adet) siyasi tarihi ile Hattiler, Hititler, Luviler, Palalar, Hurriler, Samiler v. s. gibi oldukça renkli etnik bir görünüm arzeden kavimler topluluğu hakkında değer biçilmez bazı bilgiler vermektedir. Sonradan aynı topraklar üzerinde kurulan Hitit devleti zamanında önemli rol oynayan Anadolu kentlerinden hemen hepsinin kökeninin Hitit öncesi devirlere gittiğini, gene bu tabletlerden öğreniyoruz. Arkeolojik verilerin de gösterdiği gibi, bir kaç istisna dışında, Hititler tarafından kurulmuş bir Anadolu kenti mevcut değildir; çünkü daha neolitik çağda (M. Ö.

VII - VI. binyıl) kentsel kültüre geçen Anadolu insanı, Hitit göçlerinden çok daha önceleri, kent konumuna elverişli bütün önemli noktalara birer yerleşim merkezi kurmuştur¹.

Ankuwa da bu Hitit öncesi kentlerden biridir ve *-uwa* suffixiyle türetilmiş olmasının gösterdiği gibi², (Proto) Hatti kökenli bir kenttir³.

Son yıllarda belli başlı bazı Anadolu kentlerinin bağımsız birer monografi şeklinde incelenmesi, çok yararlı sonuçlar vermiştir. Bunlar arasında Nerik⁴, Šamuha⁵ gibi kent monografilerini ve Aḫḫiyawa⁶, Kizzuwatna⁷, Arzawa⁸, Kaška⁹, Pala¹⁰, Kıbrıs - Alaşya¹¹, Išuwa¹² v. s. gibi coğrafi bölge monografilerini sayabiliriz. Ankuwa, Arinna, Ḥakmiš, Ḥattina, Ḥattuša - Boğazköy, Ḥupišna, Ḥurma, Ištaḫara, Kaniš/Neša - Kültepe, Karaḥna, Kargamiš, Kaštama, Katapa, Kuššara, La(ḫu)wazantiya, Taḥurpa, Tawiniya, Turḫumitta, Zalpa, Zippalanda, Zithara v. s. gibi çok önemli eski Anadolu - Hitit kentleri ise henüz yeterince araştırılmamıştır.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, gerek Kappadokya ve gerekse Boğazköy metinleri arasında Ankuwa ile ilgili kayıtların nitelik ve niceliği, aşağıda görüleceği gibi, bu konuya maalesef ideal bir "kent monografisi" görünümü kazandıracak çapta değildir.

Böyle bir konuyu işlerken, tabiatıyla en başta, tarihin ayrılmaz iki ögesini oluşturan zaman ve mekândan, yani kronoloji ve tarihi

¹ Bk. A. Ünal, *Hittite City and its Forerunners in Anatolia: R. T. Marchese, Ancient City: An Urban Reader (1981)* [Baskıda]. Ayrıca krş. aşağıda s. 440.

² E. Bilgiç, *AfO 15 (1945-51) 11*; E. von Schuler, *Die Kaškaer (1965) 104 ve a. n. 90*.

³ Diğer kriterler için bk. aşağıda s. 435 vd.

⁴ V. Haas, *Der Kult von Nerik. Ein Beitrag zur hethitischen Religionsgeschichte (1970)*.

⁵ R. Lebrun, *Samuha. Foyer Religieux de l'Empire Hittite (1976)*.

⁶ F. Sommer, *Die Aḫḫijavā - Urkunden (1932)* [Değiştirilmemiş yeni baskısı 1975].

⁷ A. Goetze, *Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography (1940)*.

⁸ F. Kinal, *Arzava Memleketterinin Mekii ve Tarihi = Géographie et l'Histoire des Pays d'Arzava (1953)*; S. Heinhold - Krahmer, *Arzawa. Untersuchungen zu seiner Geschichte nach den hethitischen Quellen, THeth. 8 (1977)*.

⁹ E. von Schuler, *Die Kaškaer (1965)*.

¹⁰ H. Ertem, *Hitit Devletinin İki Eyaleti: Pala - Tum(m)ana İle Yakın Çevresindeki Yerlerin Lokalizasyonu Üzerine Yeni Denemeler (1980)*.

¹¹ Kıbrıs'la ilgili filolojik malzemenin toplanmış olduğu en yeni araştırma için bk. J. Vincentelli et al. *Studi Ciprioti e Rapporti di Scavo, Fascicolo Due (1976) 9 vd.*

¹² H. Klengel, *OA 7 (1968) 63 vd.*; *OA 15 (1976) 85 vd.*

coğrafyadan, ikincisinin öne alınması gerekirdi. Ne var ki, Ankuwa'nın lokalizasyonu ile ilgili metin yerlerinin pek çoğu tarihi nitelikteki belgelerle aynı olduğundan, tarihi rekonstrüksiyonumuzu yaparken bir tekrardan kaçınmak amacıyla, önce kentin tarihçesini ele alacağız ve bundan sonra lokalizasyona geçeceğiz. Ancak burada, bir çok araştırmacı tarafından kabul edilen Ankuwa = Alişar tezinin kesin olmadığını ve aşağıda sunacağımız tarihi olayları, kaba bir tahminle Yerköy - Alişar arasındaki bölgede geçmiş gibi kabul etmek gerektiğini, önceden belirtmekte yarar vardır.

II. ANKUWA'NIN TARİHÇESİ

A. Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ankuwa :

Alişar'da bulunmuş olan toplam 53 tabletten yalnız 11'inde, Kültepe çıkışlı olmaları muhtemel tabletlerden de 5 tanesinde kentin adı *Am-ku-a*, *Am-ku-wa*, *A-am-ku-a*, *A-am-ku-wa*, *A-ku-a* ve *A-ku-wa* yazılışlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Boğazköy'de bulunan 40 adet eski Asurca tablette kentin adı geçmemektedir¹³. İlk hecedeki *m*'nin düşmesi veya *n* ile yer değiştirmesi kolayca açıklanabilmekte ve böylece bu kentin sonraki Hitit metinlerinde geçen Ankuwa ile aynı olduğu konusunda bir kuşku kalmamaktadır¹⁴. Esasen Hititçe bir metindeki ^U]RU *A-ku-wa* yazılışı¹⁵, *n* ünsüzünün Hititler devrinde nazal olduğunu göstermektedir¹⁶.

H. G. Güterbock'un bir tahminine dayanarak¹⁷ A. Goetze¹⁸ ve E. Laroche¹⁹, KBo X 24 IV 22 ve 30'da Ankuwa ve Hanikkuil değişti-

¹³ KTP 26. 6; Hr. 31b. 13; 37b. 6; TMH I 338. 27; N. B. Jankowskaja, *Klinopisnye Teksty iz Kjul - Tepe v Sobranijach* (1968) Nr. 10.1, 4. Bk. I. Gelb, *OIP* 27 (1935) 9; E. Bilgiç, *AfO* 15 s. 32; L. L. Orlin, *Assyrian Colonies in Cappadocia* (1970) 76 vd.; M. T. Larsen, *JCS* 24 (1972) 100.

¹⁴ Bk. Gelb, *y. a. g. e. s. g. Gelb* orada A. Götze, *MVAG* 34.2 (1930) 5 vd.'na atıfta bulunuyor. Ayrıca bk. W. von Soden, *GAG* (1969) paragraf 31, 33; J. Friedrich, *HE* I³ (1974) paragraf 31.

¹⁵ KUB XLVI 30.5.

¹⁶ A(n)kuwa unsuru ihtiva eden Nenişankuwa yer adı (KBo I 58.1; KUB VI 46 III 29) bir keresinde *Ne-ni-ša-ku-wa* olarak yazılmaktadır. Krş. Aku(w)a ve Ankuwaziti şahıs adları, E. Laroche, *NH* (1966) Nr. 19,81.

¹⁷ *JNES* 20 (1961) 89 ve a. n. 22.

¹⁸ *JCS* 16 (1962) 29.

¹⁹ *OLZ* 57 (1962) Sp. 29; *RHA* 31 (1973) 83 vd.; *Actes du Colloque de Strasbourg* (1975) 214.

minden hareketle ve birbirinden bağımsız olarak, Ankuwa'nın Hatti kökenli bir isim olduğunu ve aslının 𐎶anikku(wa) olduğunu kanıtlamışlardır. Ancak burada *h* ve *i*'nin düşmesini açıklamak güç olmakla beraber, Laroche'un KUB XXXII 135 + Rs. IV 29'daki 𐎶anikkun'a karşın bunun paraleli KBo XX 70 + II 6'da URUAnkuwaš 𐎶Kataḫ-ḫan değişmesine dikkati çekmesi²⁰, bu eşitleme için önemli bir ip ucutur²¹. Bu durum da, Hattice'nin, dilleri strüktür bakımından tamamen farklı olan Asurlu ve Hititlerin ağızında nasıl bir değişikliğe uğradığının ibret verici bir örneğidir. Kentin baş tanrıçasının Hatti kökenli Kataḫḫa (SAL. LUGAL olarak da yazılıyor) "kraliçe" olması da, Ankuwa'nın bir Hatti kenti olduğunu kanıtlamaktadır²².

Büyük çapta ticaret merkezleri olan ve Buruḫhattum, Durḫumit, Ḫaḫḫum, Ḫattuḫ(a), Ḫurama, Kaniš, Niḫria, Šamuḫa, Šupululia, Tamnia, Tawinia, Timilkia, Uršu, Waḫšušana ve Zalpa için tesbit edilebilen kārūm'lar ile daha küçük ticaret merkezleri olan Badna, Ḫanakna, Karaḫna, Kuššara, Mama, Šalatuar, Šamuḫa, Taḫpia, Ulama, Wašḫania ve Zalpa²³ gibi ubārtum/wabārtum'lar arasında

²⁰ RHA 31 s. 89. Bk. ayrıca A. Kammenhuber, HdO (1969) 448 vd. Buna karşın H. Otten, RLA 4/2-3 (1973) 107, 𐎶anikku yer adının mevcudiyetini reddediyor.

²¹ 𐎶anikku KBo XVII 46.12; KUB XXVIII 114 Vs. 12'de de geçmektedir. Krş. şahıs adı 𐎶anikkui, Laroche, NH Nr. 272; Hethitica IV (1981) 12.

²² E. Laroche, Recherches sur les Noms des Dieux Hittites, RHA 7 (1946-47) 28; H. S. Schuster, Die hattisch - hethitischen Bilinguen I (1974) 87, 124 vd. - uwa suffixi için bk. yukarda s. 434 ve a.n. 2.

²³ Bu Zalpa, yukardaki kārūm Zalpa'dan tamamen farklıdır. A. Goetze'nin haklı olarak belirttiği gibi (JCS 18, 1964, 116 vd.), en başta Zalpa/Zalpuwa yazılışları, coğrafi ve diğer kriterler göz önünde tutularak, birbirinden ayrı iki Zalpa'nın varlığı kabul edilmelidir (Ayrıca bk. H. Otten, StBoT 17, 1973, 58 vd.; A. Archi, SMEA 22, 1980, 8vdd.). Daha yayınlanmadan önce büyük sensasyon yaratan ve Zalpa'nın lokalizasyonu ile ilgili olarak bir takım kesin ipuçları vaadeden önemli, fakat maalesef tamamen efsanevi nitelikteki KBo XXII 2 ve paralelleri (Otten, op. cit. s. 6 vd.), araştırmacıların dikkatini hemen Maraššanta/Maraššantiya'nın (Kızılırmak) Kara Deniz'e döküldüğü bölgeye çekmiş ve a priori bazı lokalizasyon tekliflerinin doğmasına sebep olmuştur. Ancak adı geçen bölgede yapılan kazı ve yer üstü araştırmaları, en başta Zalpa ile eşitlenmek istenen İkiztepe de dahil olmak üzere tüm bu bölgenin hafir Prof. Dr. U. B. Alkım'ın deyiimiyle "Ara Devri; Er Hittit; Geçiş Devri" (= Übergangsperiode)nden, yani Kaniš kārūm'u IV'ten sonra (M.Ö. 20. yy.) iskan edilmemiş olduğunu göstermiştir. (U. B. Alkım, Belleten 151, 1974, 553 vd.; 155, 1975, 565 vd.; 160, 1976, 717 vd.; 163, 1977, 624 vd.; 167, 1978, 542 vd.; 172, 1979, 890 vd.; 175, 1980, 621 vd.; AnSt. 28, 1978, 32 vd.; VIII. Türk Tarih Kongresi I 1979, 151 vd., özellikle 156 vd. ; TAD XXV-1, 1980 [81] 1 vd.; J. Yakar,

Ankuwa'nın adı yoktur. *J. Lewy*'nin, fotoğraflara dayanarak OIP 27 Nr. 18'de *wa-ba-[ar-tum]* [a1] *ša* [A-an]-ku(!)-*wa* okumak istemesi²⁴, bazı araştırmacılar tarafından kabul edilmekle birlikte²⁵ çok şüphelidir. Aynı tabletin Ankara'da bir kollationunu yapan *O. R. Gurney*, gerek bu okunuşu ve gerekse bundan çıkarılan sonuçları reddetmektedir²⁶.

J. Mellaart'ın Alişar'da bir kârum olduğunu ileri sürmesi, herhalde bir hayal ürünü olacaktır²⁷. Böylece, yayınlanmamış yeni Kültepe metinleri arasında bunun aksini kanıtlayan ipuçları bulunmadığı sürece, Ankuwa'da ne bir kârum, ne de wabârtum kabul etmek gerekecektir.

Yukarıda sözü edilen ve Kaniş kârum'u 1b ile çağdaş olan tabletlerden, Ankuwa'da aşağıdaki kuruluş ve idarecilerin bulunduğunu öğreniyoruz²⁸:

a) *rubâ'um* (adı bilinmiyor)²⁹.

b) Harpatiwa adlı ünvanı anılmayan bir kimse ki, bunun Ankuwa'da hüküm sürmüş bir kral veya bey olması muhtemeldir³⁰.

c) *rubâtum* ve onun yardımcısı *rabi simmiltim*³¹ ve belki de aynı *rubâtum*'un ikametgâhı olarak *ekallum* "saray"³². Bu arada, Koloni

MDOG 112 (1980) 84 ve rahmetli *Prof. Alkim*'in Eylül 1980'de bize sözlü olarak verdiği bilgiler. İkiztepe'nin Zalpa olabileceği, Bayan *H. Alkim* tarafından Eylül 1981'deki IX. Türk Tarih Kongresinde hiçbir gerekçe gösterilmeden tekrarlanmıştır). Buna karşın Zalpa, gerek Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağının orta ve geç devrinde, gerekse I. Labarna'dan sonraki Hitit çağında (M. Ö. 1670) çok önemli rol oynamış (*V. Haas, MDOG 109, 1977, 15 vd.*) ve ancak Hitit İmparatorluk çağında bu önemini yitirmiştir. Bundan dolayı Zalpa'nın gene Hatti ülkesinin kuzeyinde ve Kara Deniz bölgesinde, yani sonraki Kaşka hakimiyet sahasında olmakla birlikte, başka bir yerde aranması gerekir.

²⁴ *AHDO 2* (1938) 128 a. n. 1; *HUCA 27* (1957) 61 ve a. n. 257; *HUCA 33* (1963) 45 a. n. 5.

²⁵ *K. Balkan, Mama Kırallı Anum - Hirbi'nin Kaniş Kırallı Warşama'ya Gönderdiği Mektup* (1957) 42 a. n. 54.

²⁶ *CAH³ II/1* (1973) 234 ve a. n. 6.

²⁷ *AnSt. 7* (1957) 59 vd. Bk. *Lewy*'nin *HUCA 33* s. 45 a. n. 5'teki tenkidine.

²⁸ *Balkan, y. a.g.e.s. 54 vd.*; *P. Garelli, Les Assyriens en Cappadoce* (1963) 71 vd.; *L. L. Orlin, Assyrian Colonies in Cappadocia* (1970) 76 vd.; *M. Darga, Eski Anadolu'da Kadın* (1976) 5 vd.

²⁹ OIP 27, 17. 4, 6.

³⁰ OIP 27, 53. 14. Krş. *Garelli, op. cit. s. 71.*

³¹ OIP 27, 5. 12.

³² OIP 27, 25 Ay. 13, 19-20.

Devrinde Ankuwa, Kaniš, Luḫusatia, Timelkia ve Waḫšušana kentlerinde hüküm sürdükleri bilinen ve Hint - Avrupalı kavimlerin Anadolu ve Akdeniz Havzasına göçlerinden önce matriarkal Akdeniz kavimleri arasında ³³ kadın eşitliğinin simgesi olan bu kraliçelerin kendi başlarına mı, yoksa Hititler çağındaki Tawannanna'larda olduğu gibi kralla birlikte mi hüküm sürdükleri, bugün tartışma konusudur ³⁴. Ne var ki, Hititlerdeki Tawannannalık müessesesinin kökeninin Hattilere geri gittiği, bilinen bir gerçektir ³⁵.

Bu kral ve kraliçelerin Kuşşara kralı Anitta'nın yayılma politikasından sonra varlıklarını devam ettirememiş oldukları göz önünde tutulduğunda, bunların kesinlikle Anitta'nın Ankuwa'yı işgalinden önce hüküm sürmüş olmaları gerekir ³⁶.

d) *Anitta, rubā'e* ³⁷ ve Anitta topraklarını genişletip "büyük kral" ünvanını aldıktan sonra: *Anitta, rubā'um rabi'um* ³⁸.

Anitta Ankuwa'yı işgal ettikten sonra ³⁹, kentte şu memuriyetlerin varlığı tesbit edilebiliyor:

a) *rabi simmiltim* "sitadel şefi". Bunlardan Peruwa adını taşıyan birisi, Anitta'nın hizmetinde görevlenmektedir ⁴⁰.

b) *purullum rabūm* ⁴¹. Bu yüksek memur da Anitta'nın emrinde ve bir tanesi Ḫabuala adını taşımaktadır ⁴².

c) *nibūm* ⁴³.

³³ E. Kornemann, *Die Stellung der Frau in der vorgriechischen Mittelmeerkultur* (1927).

³⁴ Garelli, *Les Assyriens* s. 214; Darga, *Kadın* s. 5.

³⁵ K. K. Riemschneider, *Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients* 1 (1971) 79 vd.; S. R. Bin - Nun, *The Tawannanna in the Hittite Kingdom*, *THeth.* 5 (1975).

³⁶ Balkan, *op. cit.* s. 54; Garelli, *op. cit.* s. 71; Orlin, *op. cit.* s. 76 vd.

³⁷ OIP 27, 1.1, Ay. 2.

³⁸ OIP 27, 49A. 24-25; B. 27-28.

³⁹ Tuhafır ki, meşhur Anitta metninde bu işgalden hiç söz edilmemektedir.

⁴⁰ OIP 27, 49A. 25; B. 27-28.

⁴¹ W. von Soden, *AHW* s. 142 "eine Art Gewerbepolizist"; Orlin, *loc. cit.* "Major?, police chief?"; CAD B 344 "An official with police duties"; Balkan, *op. cit.* s. 55 "şehirdeki en yüksek otorite, vali".

⁴² OIP 27, 49A. 9-10, 15, 16; B. 11-12, 15-16. Bu ünvanın Hattice "yer, toprak" anlamına gelen */wur/*'dan türetilmiş olan EZEN *purulliya-* ile olan ilişkisi hakkında bk. Bilgiç, *AÜDTCFD VI/5* (1948) 504 ve a. n. 73; V. G. Ardzinba, *Vestnik Drevnei Istorii* 1 (1975) 179 ve ona dayanarak V. Haas, *Magie und Mythen im Reiche der Hethiter I. Vegetationskulte und Pflanzenmagie* (1977) 80 ve a. n. 72.

⁴³ Orlin, *op. cit.* s. 76 vd. "The appointed one?"; OIP 27, 23.1.

d) GA-*šu-um* ⁴⁴.

Bu saydığımız otoritede ve memuriyetler Ankuwa'nın, Anitta'nın işgalinden önce belki de bir konfederasyon sistemi içinde mütevazı küçük bir krallık olduğunu gösteriyor ⁴⁵. Bu şahsiyetlerden Harpatiwa'nın, bazı yerli köle kızları salıverdiğini öğrenmekteyiz ⁴⁶. Başka bir Alishar metninde ise Enna - Aşşur, Alishar'daki arşivin sahibi Nabi - Enlil'den, hapisanede tutulan *hapiru*'ların ne zaman ve nasıl serbest bırakılacaklarını, muhtemelen Ankuwa'da hüküm süren prenses ve onun sitadel şefinden sormasını istemektedir ⁴⁷. Başka bir metinde ise Anitta ve onun büyük *purullum*'unun hakimiyeti sırasında tutsak edilen ve Ankuwa'da tutulan kişilerin salıverilmesinden söz edilmektedir ⁴⁸.

Görüldüğü gibi yukarda değinilen bu olaylar, kullanılan metinlerin niteliği dolayısıyla, bir "tarih" olmaktan çok uzaktır. Şimdiye kadar yayınlanmış olan Kappadokya metinleri arasında Ankuwa ile ilgili tarihi bir olay niteliği taşıyan tek haber, bu gün Sovyetler Birliğinde bulunan ve bayan *N. B. Jankowskaja* tarafından yayınlanan bir tabletten gelmektedir ⁴⁹. Oldukça silik ve okunaksız olan bu tablette, *Larsen*'in okuyuşuna göre, "*Amkuwa*'lı adam, *Şinahuttum prensi* (*rubā'um*) ve *Kapitra*'lı adam birleşerek, *Hattuša*'lı adama karşı isyan etmişlerdir" ⁵⁰. Bu komplocuların Kaniş'ten yardım istedikleri de, gene kırık metinden çıkarılabilmektedir. Kanımızca bu olayın zaman ve cereyan tarzı şu şekilde rekonstrüe edilmelidir: Bilindiği gibi Kuşşara kralı Anitta, Kral Piyuşti tarafından yönetilmekte olan Hattuşa'yı zaptetmiş ve lanetlemiştir ⁵¹. Büyükkale'de IVd tabaka-

⁴⁴ *Orlin, loc. cit.* "Magistrate?, Elder?"; OIP 27,23.2.

⁴⁵ Krş. *Balkan, op. cit. s. 54*; *Garelli, op. cit. s. 71*.

⁴⁶ OIP 27,53.

⁴⁷ OIP 27,5.9 vd. Bu şekilde bir yorum için bk. *J. Bottéro, Le Problème des Habiru (1954) 8 vd.*; *Orlin, op. cit. s. 54*.

⁴⁸ OIP 27,49A. Ticaret Kolonileri ve Hititler çağında hapis cezası ve hapis-hane için bk. *K. K. Riemschneider, Journal of the Economic and Social History of the Orient XX (1977) 115 vd.*

⁴⁹ *Klinopisnye Teksty iz Kjul - Tepe Nr. 10. Bk. K. Hecker, AnOr. 44 s. XV*; *K. R. Veenhof, Aspects of Old Assyrian Trade and its Terminology (1972) 368*; *M. T. Larsen, JCS 24 (1972) 100 vd.*

⁵⁰ *i-ták-ru* fiilinin okunuşu kesin değildir. Ancak metinden Hattuşa'ya karşı bir komplo düzenlendiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

⁵¹ KBo III 2a Vs. 36 vd. = *E. Neu, StBoT 18 (1974) 12*.

sındaki yangın izleri, Boğazköy hâfirleri tarafından bu işgale ilgili görülmektedir. Anitta'nın elimize geçen Hititçe metninde telgraf stiliyle geçiştirdiği bu geniş çaptaki işgal ve yayılma politikasını tek başına gerçekleştirdiği düşünülemez, çünkü o zamanlar Anadolu'sunda kendisinden daha güçlü şehir beyliklerinin bulunduğu bilinmektedir. Eğer şimdi tabletin kırık olan baş kısmına, Amkuwa, Şinaḫuttum ve Kapitra'dan oluşan üçlü koalisyona ek olarak "*Kuş-şara'lı adam*"ı da tamamlayacak olursak, bu olay, Anitta'nın Hattuša'yı işgal ve tahrip etmesiyle ilgili gerçek bir haber niteliği kazanacaktır. Böylece Anitta'nın, Hattuša'yı aldıktan sonra, koalisyon ortağı Amkuwa'yı ve diğer kentleri de sırasıyla ilhak etmiş olduğu anlaşılıyor.

B. Eski Hitit Çağında Ankuwa :

Şamşi - Adad'ın ölümünden sonra (tak. 1782) Anadolu'daki Asur Ticaret kolonileri sona ermekte ve buna paralel olarak Anadolu, Eski Hitit devletinin ikinci kralı I. Hattuşili/II. L/Tabarna (M. Ö. 1650) devrine dek, yani bir asırdan fazla bir süre için, yazısız bir devre girmektedir.

Dar anlamda Hitit coğrafi bölgesi içinde şimdiye kadar kazılmış ve araştırılmış olan kırkın üzerindeki yerleşim yerlerinden sadece onunda, yani Boğazköy, Alaca Höyük, Maşat, Eskiypar, İnandık, Gâvur Kalesi, Tarsus, Mersin, Korucutepe ve Arslantepe'de gerçek Hitit eserleri ve mimari izleri bulunmuş olup, diğer yerleşimlerin tümü Hittit öncesi, yani Hititlerin siyasi bir güç olarak rol oynamadıkları döneme aittir ve bu buluntuların, henüz bir devlet kuramamış, ve Anadolu'daki çok sayıdaki kavimlerden sadece bir tanesi olan Hititlere maledilmek istenmesi, biraz yanıltıcı olmaktadır. Bir çok eski Anadolu kentinin, Hitit devleti kurulurken, daha doğrusu kurulduktan sonra tarih sahnesinden silinmesi, çok düşündürücüdür ve bunun sebepleri henüz bilinmemektedir. Arkeolojik buluntulardaki bu kopukluğu, sonraki Hitit metinleri de teyid etmekte, Hitit öncesi çağlarda çok önemli kentler olduğunu bildiğimiz Kültepe - Kaniş/Neşa, Kuşşara, Puruşhanda v. s.'nin Hititler döneminde ya tamamen terkedildiği, ya da sadece kült, anane, efsane ve siyasi ideolojide varlığını sürdürmüş olduğu görülmektedir⁵². Bundan dolayı insanın aklına, bu

⁵² Bk. Ünal, yukarda s. 434 a. n. 1'deki eser. Ayrıca krş. A. Archi, *SMEA XXII* (1980) 7 vd.

kadar önemli kentlerin tahrip veya terkedilmesinde Hititlerin katkılarının ne olduğu sorusu geliyor ve öyle anlaşıyor ki, bu kentler Hitit devletinin doğuşunu hazırlayan olaylar, savaşlar ve değişen ekonomik koşullar sonucu varlıklarını yitirmişlerdir⁵³.

Eski Hitit çağının ana kaynaklarını oluşturan metinlerde⁵⁴ Ankuwa'nın adı geçmemektedir. Tarihi içerikli olmayan diğer metinlerde geçtiği yerler ise sınırlıdır. Bunun sebebi, Ankuwa'nın Hatti ülkesinin kalbinde yer alması ve sonraki imparatorluk çağı belgelerinin de gösterdiği gibi, herhangi bir muharebe veya yabancı işgale sahne olmamış bulunmasıdır.

Bu arada Ankuwa'nın tarihini araştırırken karşımıza çıkan başka bir güçlük de, belirli bir kral adına bağlanamayan dini, ekonomik ve ritüel metinlerin tarihlenmesidir. Burada dil, ifade tarzı, duktus, ortografi v. s. yanında en önemli kıstas, kentin adının yazılış şeklidir. Gerçekten de, eski Hititçe metinlerde, bu kent adının bazı istisnalarla, ünlü türemesiyle (Pleneschreibung), yani *A-an-ku-wa* biçiminde yazıldığını görmekteyiz ki, diğer tarihleme kıstasları da "kumulatif" olarak dikkate alındığında bu durum, tarihleme için önemli bir ipucu vermektedir. *An-ku-wa* v. s. gibi ünlü türemesiz yazan ve eski Hitit çağına tarihlenebilen metinleri geç kopyalar, ünlü türemeli ve imparatorluk çağına tarihlenen metinleri de arkaizm ihtiva eden metinler olarak kabul etmek zorundayız⁵⁵.

Bu kısa bilgilerin ışığında, eski Hitit çağında Ankuwa ile ilgili şu metinleri görüyoruz:

Bazen gülünç, bazen de tüyler ürpertici anekdotlar içeren ve I. Hattuşili devrine tarihlenen "Saray Kronikleri"nden bir tanesinde⁵⁶, Ankuwa ile ilgili tarihi bir şahsiyeti ilk kez tanımaktayız: Burada, Hurma kentinde bey (EN) olan Aşgaliya adlı birisi, anlaşılan metnin

⁵³ Eski Hititçe efsanevi nitelikteki bazı belgelerde, bu fetih ve işgal devrinin anılarını taşıyan bazı haberler bulmak mümkündür, krş. CTH Nr. 4, 7, 8, 9-17 v. s.

⁵⁴ Örneğin I. Hattuşili'nin yıllıkları, I. Hattuşili'nin Vasiyetnamesi (HAB), Telipinu Fermanı v. s.

⁵⁵ URU *An-ku-wa-aš*, *A-an-ku-wa-a(š)*, *An-ku-u-wa*, *An-ku-wa* grafiği için bk. G. F. del Monte und J. Tischler, *Die Orts- und Gewaessernamen der hethitischen Texte* (1978) 19 vd.

⁵⁶ CTH Nr. 8: KBo III 34 Vs. II 8-13//36 Vs. 16 vd.

yazarının babası⁵⁷ tarafından bu beylikten alınmış ve Ankuwa kenti vekilharçlığına getirilmiştir. Aşgaliya burada yokluk içinde ölmüş, kral onun ruhuna Kuzuruwa kentinde keklıklar⁵⁸ kurban etmiş, çünkü Ankuwa'nın keklıkları cılızmış⁵⁹.

Oldukça kötü korunmuş olan KUB XXXVI 105 Rs. 1 vd.⁶⁰ ve VBoT 33 de⁶¹, biraz daha detaylı olarak, aynı olaydan bahsetmektedir. XXXVI 105 Rs. 10'da Aşgaliya'nın babasından söz ediliyor.

⁵⁷ *atti-mi*. Ancak burada I. Hattuşili'nin "babama" demekle kimi kasdettiği bilinmiyor. Bu, I. Labarna olabilir, ama I. Hattuşili'nin Tawannanna'nın erkek kardeşinin oğlu olması gerekir.

⁵⁸ *kakkapa-*, bk. H. Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Faunası* (1965) 190 vd.

⁵⁹ KBo III 34 Vs. II 8 vd. (A)//36 Vs. 16 vd. (C):

(8) ^mA-aş-ga-li-ya-aş (C Vs. 16: -k]a-li-ya-aş) URUHu-ur-mi EN-aş e-eş-ta a-^{pa}-a-aş-ša (C Vs. 16: a-^{pa}-aş-ša) (9) ku-wa-at-ta ku-wa-at-ta (C Vs. 16: ku-wa-ad-da) LÜ-eş₁₇ (C Vs. 16: LÜ-eş) e-eş-ta ša-na-aş-ta (C Vs. 17: na-aş-ta) at-ti-mi (C Vs. 17: at-tim-mi) (10) ^{pa}-ak-nu-ir ša-an ar-nu-ut ša-an URUAn-ku-i IR-DI (11) ša-an URUAn-ku-i ^{pát}LÜAGRIG-an (C Vs. 18: om.-an) i-e-it šar-ku-uš LÜ-eş₁₇ (C Vs. 18: LÜ-eş) e-eş-ta (12) a-ki-iš-ma-aş (C Vs. 18: a-ki-iš-ša-an) te-ip-ša-u-wa-an-ni (C Vs. 19: te-i]p-ša-wa-an-ni) URUKu-zu-ru-ú-i (C Vs. 19: URUKu-uz-zu-ru-ú-i) (13) ka-ag-ga-^{pu}-uš (C Vs. 19: ka-ak-ka-^{pu}-uš) ma-ra-ak-ta URUAn-ku-wa ka-ag-ga-^{pí}-iš (C Vs. 20: ka-ka-^{pu}-uš) (14) ma-ak-la-an-te-eš.

⁶⁰ KUB XXXVI 105 Rs. 1-26: (1) [A-B]I LU[GAL] (2) A-BI LUGAL x[] (3) [-i]š-ki// (4) []x-ú-ir ^mA-aş-k[a-li-ya-an] (5) [^{pí}-i]-e-ir a-^{pa}-a-aş-ša an-t[u?]-wa-a^h-^{ha}] (6) [] x ^II-ya-ra-aş(-)ša-an [] (7) []x-še-it da-a-ir ^É[] (8) [A-N]A? ^IHa-aş-ta-ya-ri ^{pí}-i[-e-ir]// (9) [^t]ap-šu-wa-la-aş e-eş-ta x[] (10) [^m]A-aş-ka-li-ya-ša at-ta-a[š] (11) [me-mi-i]š-ki-iz-zi DUTU-wa ša-ša-a[l?]-^{pa}-tal-la-aş] (12) [-]aş? na-at-ta an-tu-wa-a^h-^{ha} [] (13) []x i-e-it a-^{pa}-a-aş-ša tap-šu-w[a-la-aş] (14) []i-e-it// (15) []x ku-it na-at-ta ki-i-ša [] (16) [-i]t ka-a-aş-wa-mu? ku-it hu-u[r-] (17) [LU]GAL i-e-it ma-a-an a-uš[-ta?] (18) []x-uš LÜAGRIG e-eş-ta x[] (19) []-a-an i-e-it a-^{pa}-aş-š[a] (20) [-]ha-an-di-li-iš-ki-it[] (21) []x NUMUN-kán li-e ku-^é[-da-ni] (22) []x-mi ku-e-da-ni x[] (23) []// (24) []x-kal/dan-ša [] (25) []x ši-wa[-] (26) []-a^h-ri-iz [] .

⁶¹ VBoT 33.1-13: (1) []ki?-it-ta x[] (2) [-n]a ^hhar-mi nu LUGAL-u[š] (3) []x-ta-an na-at-ta x[] (4) [] hu-up-ra-ma-aş e-eş-ta A-BI LUGAL [] (5) []x nu GUD. APIN.LAL ^{pí}-en-ni-iš A-BI LUGAL [] (6) [^U]RUHu-ur-ma-az ^mLa-a^h-hu-e-ri-in šu-x[] (7) []x ú-wa-te-ir ša-an ^{pí}-di-iš-š[i] (8) [] ^é-eş-ta ša-an ^IHé-eş-ta-ya-[ri] (9) []x-an a-^{pí}-e ^{pa}-ak-nu-e-ir

Gerçekten de Aşgaliya ve babasının kraliyet ailesiyle akraba, önemli birer şahsiyet olduklarını, İnandık tabletinden öğreniyoruz⁶². Burada Aşgaliya “*prens*”⁶³ sıfatıyla geçmekte ve bu bağış belgesinin şahitleri arasında sayılmaktadır. Saray kroniği ve İnandık tabletinde geçen Aşgaliya’nın aynı şahsiyet olduğunu ve I. Hattuşili devrinde yaşadığını, *K. Balkan* kuşku bırakmayacak bir şekilde kanıtlamıştır⁶⁴. Ancak, yukarda değindiğimiz “*babama*” (*atti-mi*) ibaresinin ışığı altında Aşgaliya ile ilgili bu olayın I. Hattuşili’den biraz daha erken bir devre, yani I. Labarna devrine (tak. 1670) tarihlenmesi gerekecektir.

Ankuwa’da bir vekilharçın (AGRIG, *abarakku*) hüküm sürdüğünü, gene eski Hitit çağına tarihlenen bir KI.LAM bayramı⁶⁵, bir *MELQÊT* listesi⁶⁶ ve iki adet bayram tasviri metinlerinden⁶⁷ öğrenmekteyiz. Bu memuriyetin derece ve yetkileri henüz yeterince araştırılmamış olmakla birlikte⁶⁸, acaba onun, Asur Ticaret Kolonileri çağında Ankuwa için tesbit edilen *purullum rabûm*’un bir çeşit devamı olduğu düşünülebilir mi? Kraliyet ailesiyle akraba olan kişilerin Ankuwa’da vekilharç v. s. olarak hüküm sürmüş olmaları, İmparatorluk çağında bir yanılığa sebep olmuş ve bu devirde karmaşık bir şekilde düzenlenen “Kral Listeleri”nde, “*Ankuwa’nın oğlunun masasına*” da, sanki kralmış gibi, kurban sunulmuştur⁶⁹. Diğer taraftan, Hitit tarihinde Ankuwa kökenli veya Ankuwa’da hüküm sürmüş bir kral bilinmemektedir.

š[a-an] (10) [] Ê.GALLIM IŠ-KU-NU Û Û-NU-TE [MES] // (11)
[] x ki-ša-at taḫ-šu-w[a-la-aš] (12) [m A-aš-k]a-li-ya-aš []
(13) [] x [].

⁶² *K. Balkan, İnandık’ta 1966 Yılında Bulunan Eski Hitit Çağına Ait Bir Bağış Belgesi (1973).*

⁶³ DUMU.LUGAL, sat. 24.

⁶⁴ *İnandık s. 33.*

⁶⁵ KBo X 31 (ve par.) Vs. II 8; KBo X 24 IV 22 vd. *I. Singer* KI.LAM bayramı üzerine detaylı bir çalışma yayınlamak üzeredir.

⁶⁶ KBo XVI 82 Vs.? 8.

⁶⁷ KBo XX 4 Vs. I 3; Bo 5005 = *H. Otten, KBo XX s. VI a. n. 2.*

⁶⁸ Krş. *A. Götze, RHA I (1930) 18 vd.; B. Landsberger, AfO 10 s. 150 a. n. 48.* Hitit Kanunlarının 35. ve 175. maddelerinde, evlenme hukukuyla ilgili olarak bu memuriyetin bir çobanla eşit muameleye tabi tutulmasını açıklamak güçtür.

⁶⁹ KBo XIII 42.12; KUB XXXVI 124 Vs. 12 = CTH Nr. 661.

Gene eski Hitit çağına tarihlenen arazi bağış belgeleri ⁷⁰, *MELQĒT* listeleri ⁷¹ ve bir majik ritual ⁷², “*ev, mal mülk, depo, saray, ekonomik birim*” v. s. olarak anlaşılması gereken bir evden (É ^{URU} *Ankuwa*) söz etmektedir ki, bu da herhalde vekilharcın ikametgâhı ve onun idaresindeki depolar olacaktır ⁷³.

Eski Hitit çağında Ankuwa ile ilgili son kayıt, CTH Nr. 13'te bir soru işaretiyle “*Guerres de Muršili I^r contre les Hourrites*” diye tarihlenen bir metinden gelmektedir ⁷⁴. Maalesef çok kırık olan bu metinde ^{URU} *Ankuwa* *ú-wa-te-ir* “*Ankuwa'ya getirdiler*” (Rs. 9), ^{URU} *Ankuwa* *ha-lu-ká[n-* “*Ankuwa'ya elçi [gönderdiler?]*” (Rs. 24) ve nihayet DUMU^{MEŠ} ^{URU} *Ankuwa* “*Ankuwa'nın oğulları*” geçmektedir ⁷⁵. I. Muršili'nin Hurrilere karşı yürüttüğü muharebeler sırasında Ankuwa bir muharebe sahası olamayacağına göre, acaba Muršili burada geçici olarak bir karargâh kurmuş olabilir mi? Bir garnizon kenti olarak Ankuwa, aşağıda göreceğimiz gibi, II. Muršili devrinden çok iyi bilinmektedir ⁷⁶.

Eski Hitit çağı için toplamaya çalıştığımız kıt bilgiler de gene bir “tarih” olmaktan uzaktır. I. Muršili devrinden Hitit İmparatorluk çağına kadar Ankuwa ile ilgili belgeler tekrar susmaktadır.

C. Hitit İmparatorluk Çağında Ankuwa :

Hitit İmparatorluk çağında Ankuwa'nın geçtiği metin yerleri arasında din ve kültle ilgili olanların çoğunluğu oluşturduğu dikkati çekmektedir. Az sayıdaki tarihi nitelikli haberler, maalesef kentin bu devirdeki tarihçesini rekonstrüe etmek için gene yeterli değildir.

KUB XXI 24.10-12'de kırık bir yerde Arinna ve Ankuwa'nın, tarihi bir olayla ilgili olarak geçmesinin, I. Šuppiluliuma'ya atfı güçtür. Bundan dolayı Ankuwa ile ilgili ilk haberler, II. Muršili devrinde

⁷⁰ LS Nr. 3 Rs. 27; 4 Vs. 3.

⁷¹ KBo XVI 68 Vs. I 12, 17; 82 Vs.? 8.

⁷² KUB XLVI 30.18.

⁷³ Hattuša'daki Ankuwa evi için bk. aşağıda s. 450 ve a. n. 107.

⁷⁴ KBo III 46 (ve par.) Rs. 7 vd.

⁷⁵ Krş. V. N. Chačatryan, *Vostočnye Provincii Chettskoj Imperii (Voprosy Toponomiki)*, Jerevan (1971) 9. Bu güç metnin Vs. 31-48 satırları için bk. S. Heinhold-Krahmer, *THeth.* 8 (1977) 278 vd. Krş. ayrıca C. Kühne, *ZA* 67 (1977) 246 ve a. n. 11.

⁷⁶ Krş. Vs. 36'da Šukziya kentindeki kışlama ve Rs. 26'daki “*Ülkede kışla[dı]*” kaydı.

başlamaktadır ki, bunların da pek çoğu kralın orada kışlamasıyla ilgilidir. M. Ö. 1345-1315 yılları arasında hüküm sürmüş olan II. Murşili, Arzawa, Hattuša ve Katapa yanında, saltanatının 2., 9., 11. ve 19. yıllarında, anlaşılan ordusuyla birlikte, dört kez Ankuwa'da da kışlamıştır⁷⁷. Bu kışlamaların, savaş yapılan ülkelere yakın olma gibi bir sebebi yoktur, aksine, imparatorluk devrinde nüfusu yaklaşık 15 bine ulaşan başkent Hattuša'yı iase, yeterli kışlalar v.s. sağlama gibi oldukça ağır bir yükten kurtarma gayesi gütmektedir. Gerçekten de, savaş mevsiminin sonunda, vasal ve diğer yardımcı askerlerin terhisinden sonra geriye kalan ve sayıları binleri bulan devamlı askerlerin kışı uygun kışlalarda geçirmeleri, iaselerinin sağlanması, büyük bir sorun yaratmış olacaktır. Fal metinleri bununla ilgili sorularla doludur. Bunlardan bir tanesinde, askerlerin onarlık veya yirmişerlik gruplar halinde koşullara yerleştirilmelerinin uygun olup olmayacağı öğrenilmek istenmektedir⁷⁸, çünkü sağlık şartlarının elverişsiz olduğu durumlarda, bir salgın hastalığın tüm askerleri kırıp geçirmesi olasılığı da çok dikkat edilmesi gereken bir konuydu⁷⁹. KUB V 3 Rs. IV 10 vd.; 4 Rs. III 1 vd.'nda kralın Hattuša'da mı, Halep Fırtına tanrısı tapınağının yanında mı, Katapa'da mı, yoksa Ankuwa'da mı kışı geçirmesi gerektiği sorulmakta ve her keresinde olumsuz yanıtlar alınmaktadır⁸⁰. Ancak bu fal sorularının II. Murşili devrine mi, yoksa oğlu III. Hattuşili devrine mi tarihlenmesi

⁷⁷ KUB XIV 15 Vs. I 21 vd. = AM s. 36; KBo IV 4 Rs. III 56 = AM s. 130; KBo IV 4 Rs. IV 54 vd. = AM. s. 140; KBo V 8 Vs. II 7 = AM s. 152; krş. ayrıca A. Goetze, *Kleinasien*² (1957) 109 ve a. n. 5. Bk. aşağıda s. 455 ve oradaki şema.

⁷⁸ KUB V 3 + XVIII 52 Vs. I 42-48:

DUTUŠI ki-e-da-ni MU-ti INA URUPA-ti ŠE₁₂-ya-zi (43) ma-a-an-ma-kán ku-il-ma-an DUTUŠI URUKÜ.BABBAR-ši še-ir ma-a-an-ma ŠA ERÍN^{MEŠ} [EŠ ša-ri-ku-wa] (44) Ū ŠA ERÍN^{MEŠ} UKU.UŠ pa-an-ku ŪŠ-an UL DÜ-ri GAM-an ar-ḥa [GAR-ru?] (45) IŠ-TU 10 LÜMEŠ 20 LÜMEŠ ma-a-an an-na-aš UD-za ku-e-da-ni [MU-ti UL a-ri??] (46) ma-a-an-ma-kán URUKÜ.BABBAR-ši še-ir pa-an-ku ŪŠ-an Ū-UL DU-ri [...] (47) URUKÜ.BABBAR-za na-aš-kán GAM pa-an-ku-uš mar-kiš-da-u-wa-aš ŪŠ-aš (48) Ū-UL wa-at-ku-nu-uz-zi nu KIN SIG₅-ru Bu fal metninde ayrıca Hattuša'da çıkabilecek vebanın oradan başka yerlere sıçrayıp sıçramayacağı da sorulmaktadır.

⁷⁹ Bk. A. Ünal, *Belleten* 175 (1980) 485 vd.

⁸⁰ KUB V 3 + Rs. IV 10-11: (10) DUTUŠI ki-e-da-ni MU-ti URUA-an-ku-wa ŠE₁₂-ya-zi (11) nu KIN SIG₅-ru.... Krş. ayrıca KBo XVIII 144.1-3.

gerektiği henüz kesin değildir. Kırık bir mektupta Ankuwa ile ilgili olarak INIM ERÍN^{MES} ŠU-TI geçmesi⁸¹, II. Muršili'nin orada kışlamasına atfedilebilir. Kralın Hattuša dışında kışlamasının yarattığı sorunlardan en önemlisi, başkentte kutlanması gereken bayramların ihmaliyle ilgilidir. Nitekim III. Hattušili oldukça kötü korunmuş bir fal metninde, babası II. Muršili'nin Ankuwa'da kışlaması yüzünden ortaya çıkan dini bir ihmalle ilgili olarak soruşturma yapmaktadır⁸².

Gerek tarihlenmesi, gerekse yorumlanması oldukça güç iki metinde Ankuwa geçmektedir. Bunlardan veraset ve saray entrikalarıyla ilgili olan ve bir protokolu andırانında⁸³, kim olduğu bilinmeyen bir kimse, kral Kizzuwatna'da bulunduğu bir sırada annesine, kraliçenin oğlunu tutup, kendisinin bulunduğu Ankuwa'ya getirmesini söylüyor. Bundan dolayı annesi ona kızıyor ve anlaşılan onu evden kovuyor. Bunun üzerine Kattešhapi adlı bir bayan onu himayesine veya evlatlığa alıyor:

“Bundan başka, kral Kizzuwatna'da olduğundan, anneme sürekli olarak [şöyle] dedim: ‘Kraliçenin oğlunu tut kaldır ve onu Anku[wa]’ya geti[r]!’ Bunun üzerine annem bana kızdı ve beni [kovdu? ve o], bayan Kattešhapi’ye yalvardı (?) (kelime kelime: biat etti) ve Kattešhapi beni doğurmuş oldu (= evlatlığa aldı?). (Annesine hitaben): ‘Şimdi sen [beni] nasıl [ken]di oğlun olarak kabul etmiyorsan, [aynı şekilde] kraliçenin kölesin[i] (de) kabul et[me!]’”⁸⁴.

Burada konuşan kimsenin annesinin, kraliçenin oğlunu kendi öz oğluna yeğ tuttuğu ve onu kesinlikle Ankuwa'ya göndermek

⁸¹ Krş. KBo XVIII 39.7-9.ERÍN^{MES} ŠU-TI için bk. detaylı olarak H. Hoffner, *Studia Mediterranea P. Meriggi dicata I* (1979) 261 vd. Hoffner orada bu kelimeyi “*kabile*” olarak yorumlamakta ve Hititçe *latti-* ile eşitlemektedir. Krş. ayrıca *Chicago Hittite Dictionary* 3/1 (1980) 47 vd.

⁸² KUB XVIII 67 Rs. (?) 1-9.

⁸³ KUB XLVIII 106.15 vd. E. Forrer, *Forschungen II* (1926) 2 bu metni II. Muršili devrine tarihlemektedir.

⁸⁴ KUB XLVIII 106.15-20: (15) *an-da-ma DUTUŠI ku-it URUKi-iz-zu-wa-at-ni e-eš-ta A-NA AMA-IA [kiš-an]* (16) *mē-mi-iš-ki-nu-un ŠA SAL.LUGAL-wa-az DUMU-an kar-ap nu-wa-ra-an URU An-ku[-wa-i?]* (17) *[ú-d]a AMA-IA ma-wa-mu-kán kar-di-mi-ya-it-ta-at nu-wa-mu-uš-ša-a[n...]* (18) *[na-aš?]* *‘Kat-te-eš-ħa-pi a-ru-wa-it nu-mu ‘Kat-te-eš-ħa-pi-iš ħa-aš-ki-it nu[-wa-mu-za]* (19) *[tu-e]! DUMU-an ma-aħ-ħa-an Ū-UL da-a-at-ti nu-wa-az ŠA SAL.LUGAL İR-a[n QA-TAM-MA li-e]* (20) *da-a-at-ti.*

istemediği anlaşıyor. Bunun üzerine gazaba gelen söz konusu kim-
senin, kraliçenin oğluna karşı olan kin ve öfkesi, onu “*kraliçenin
kölesi*” olarak vasıflandırmasından da görülüyor. Ancak onun bu
ısrarlı tutumunun sebepleri ve perde arkasında dönen gizli entrika-
ların iç yüzü maalesef karanlıkta kalıyor. “*Kraliçenin oğlu*”na vasilik
ve hükmetme yetkisine sahip bu kimse ve annesi, muhakkak ki,
kraliyet ailesinin yüksek düzeydeki üyeleri ve belki de prens ve ana
kraliçe Tawannanna olacaktırlar. Ancak metin maalesef bir ‘*crux
interpretum*’dur.

İkinci metin, gene kim olduğu bilinmeyen bir Tuthaliya’nın
kraliçeye gönderdiği bir mektuptur⁸⁵. Tuthaliya burada beyine
hakaret ettiğini, bundan da büyük pişmanlık duyduğunu, fakat
onu bir türlü teskin edemediğini, insanların ne kadar da güvenil-
mez olduklarını, çünkü kendisinin EN-İA dediği beyinin Ankuwa’da
hastalandığını duyar duymaz isyan ettiklerini, kralın⁸⁶ hayatta
olduğunu duyduklarındaysa tekrar yatıştıklarını, ancak beyi ölünce
tamamen asileştiklerini v.s. samimi bir dille anlatmaktadır⁸⁷. Ancak
Tuthaliya’nın “*beyim*” veya “*kral*” dediği ve Ankuwa’da hastalanan
ve sonra ölen bu şahsın kimliğini tesbit etmek güçtür. F. Cornelius
bu şahsın II. Arnuwanda olduğunu öne sürmektedir⁸⁸ ki, aynı
mektubun Rs. 5-6’da adı geçen Hannutti’nin Aşağı Ülkenin valisi
olan ve II. Murşili tahta çıktığı yıl ölen “*seyislerin başı*” Hannutti⁸⁹
ile aynı şahıs olduğu düşünüldüğünde, Cornelius’un bu görüşüne
katılmak gerekecektir. Ancak mektubun ölüm için “*tanrı olmak*”
(DINGIR^{LIM}-i^ş ki^ş-) değil, “*mahvolma, yok olma, ölüm*” (*harga-*)

⁸⁵ KUB XIX 23.

⁸⁶ Rs. 13’te DUTUŞI’ye karşın Rs. 15’te EN-İA yazılmasından, bu iki ün-
vanın da aynı şahıs için kullanıldığı anlaşıyor.

⁸⁷ KUB XIX 23 Rs. 10-16: (10) *ma-an-ma-kán LÜMEŞ URULa-la-an-da-ma
ku-i-e-eş URUDİDLI. Hİ-A a-ar-ru-ú![-ša]* (11) *pa-a-ir nu UNNEŞ-uş mar-ša-an-
te-eş an-na-la-za-pát-kán GAM-an pid-da-eş-k[u-wa-an ti-e-ir?]* (12) *EN-İA-
pát ku-wa-pi URUAn-ku-wa iš-tar-ki-it a-pu-u-uş-ma-kan a-pi-y[a...]* (13) *ka-
ru-ú a-ar-ru-ú-ša pa-a-ir GIM-an-ma ŠA DUTUŞI [?]* (14) *Tİ-tar iš-dam-ma-
a-ş-şir na-at-kán nam-ma ar-ru-ša UL [pa-a-ir]* (15) *ki-nu-un-ma GIM-an ŠA EN-İA
har-ga-an iš-dam-ma-aş-şir* (16) *[n]a-a-át nam-ma ar-ru-ú-ş[a] pa-a-ir*. Bk. S. Heinhold-
Krahmer, *THeth.* 8 (1977) 313. KUB XIX 22’de de aynı Hannutti ile ilgili olarak
benzer olaylardan söz edilmektedir, ancak metin çok kıraktır.

⁸⁸ *Geschichte der Hethiter* (1973) 170 vd.

⁸⁹ KUB XIX 29 Rs. IV 11 vd. = *AM* s. 18.

terimini kullanması, ^DUTU^{SL} ünvanıyla hitap edilmesine rağmen bu şahsın bir kral olmadığını akla getirebilir. Fragmenter bir protokolda “*ağaç tablet kâtiplerinin başı ölünce [...] ben Ankuwa(?)’ya gittim*”⁹⁰ kaydı geçmekteyse de, bu haberin yukarıdaki mektupla ilişkiye geçirilmesi güçtür.

III. Hattuşili ve karısı Puduḥepa da Ankuwa’ya aşırı bir ilgi duymuşlardır. Bu kral ve kraliçe, kültle ilgili olarak bir çok kez Ankuwa’ya gitmişler⁹¹, orada konaklamışlar ve rüya görmüşlerdir⁹². Mahkeme tutanaklarından birinde Ankuwa’nın adı geçiyor⁹³. Gene aynı kral çifti, tanrıça Kataḥḥa ve Zippalanda kenti fırtına tanrısına, Ankuwa’nın tamamen yanıp kül olmaması ve kurtulması halinde kentin gümüşten bir modelini yapıp adak olarak sunmayı vaad etmektedir ki, bu durum Ankuwa’nın daha önce bir yangına kurban gitmiş olabileceğini kanıtlasa gerektir⁹⁴.

Hitit imparatorluk çağında Ankuwa ile ilgili tarihi nitelikteki kayıtlar maalesef sadece bu kadardır. Coğrafi konumu dolayısıyla siyasi tarihte olmasa bile, Hitit dini ve kültüründe Ankuwa’nın ne kadar büyük bir rol oynadığını, din, iktisat ve fal metinleri ortaya koymaktadır:

IBoT I 31 Öy. 12, ayakları arslan pençesi şeklinde olan bir sandığın, Ankuwa’dan haraç (*MANDATTUM*) olarak alındığını kaydetmektedir⁹⁵.

⁹⁰ KUB XXVI 49 Vs. 8-9: (8) [GA]L DUB.SAR.GİŞ-wa ku-wa-pi BA.ÜŞ nu [] (9) [^{URU}U]An-ku-wa pa-a-un Bk. F. Pecchioli Daddi, *Mesopotamia 13-14 (1978-79) 210 a. n. 43.*

⁹¹ Krş. KUB XXII 40 Rs. III 19 vd.

⁹² KUB XXX 71 Rs. IV 1 vd.; XLIX 90.4.

⁹³ KUB XXXIV 45 + Vs. 4 = R. Werner, *StBoT 4 (1967) 50.*

⁹⁴ KUB XV 1 Rs. III 17-21: (17) ^DUTU^{SL}-kán A-NA ^DKa-taḥ-ḥa kiš-an IK-RU-UB (18) ma-a-an-kán ^{URU}UAn-ku-wa-aš URU-aš iš-pár-za-zi (19) Ū-UL-aš da-pi-an-za BIL-ni (20) nu A-NA ^DKa-taḥ-ḥa 1 URULUM KÙ.BABBAR DÜ-mi (21) KI.LAL.BI NU.GÁL 1 GUD 8 UDU-ya pi-iḥ-ḥi

Metnin devamında kraliçe, göğün güneş tanrısına ve Zippalanda kenti fırtına tanrısına aynı adağı vaatetmektedir. KUB XVI 36.9’da anlaşılabilirdiği kadarıyla Ankuwa’da bir salgın hastalığın (*ḥenkan?*) çıkıp çıkmayacağı, fal aracılığıyla sorulmaktadır.

⁹⁵ 1 GIGÁ.DIR.GAL GİR UR.MAḤ MA-AN-TA-AT ^{URU}UAn-ku-wa, A. Goetze, *JCS 10 (1956) 32.*

KBo XVIII 161 Rs. 4 vd.'nda Ankuwa'dan elde edilen veya orada bir depoda korunan 153 mine (tak. 60 kg.) bakırın, 4 adet harp arabasının yapımında kullanılacağı belirtiliyor.

Şarkıcı kadınlar listesi HT 2 Rs. V 14, toplam 5 şarkıcı kadının (SAL^{MEŞ} SİR), herhalde gerektiğinde dini ayinlerde kullanılmak üzere Ankuwa'da bulunduklarını yazıyor⁹⁶.

Ankuwa'da ta en eski devirlerden beri Hatti kökenli ve "kraliçe" anlamına gelen Kataḫḫa kutlanıyordu⁹⁷ ki, bu tanrıçanın kültü sonradan, Ankuwa civarında aranması gereke Katapa⁹⁸, Şalampa ve Tawiniya'ya da yayılmıştır⁹⁹. Kentin bu baş tanrıçası yanında aynı zamanda Şamuḫa'lı tanrıça Aparu, Arinna'nın güneş tanrıçası, Hepat'ın türlü formları, evin, göğün ve yağmurun fırtına tanrıları (DU É^{TİM}, DU ANE, DU hewaš), kırların Şauşga'sı (DIŠTAR.LİL), Halki, ay tanrısı, Nikkal, Zithariya, Zawalli¹⁰⁰, diğer "tanrılar, tanrıçalar, dağlar ve ırmaklar" da tebci edilmekteydi¹⁰¹.

Bu tanrılardan Kataḫḫa'nın, kentin baş tanrıçası olarak Ankuwa'da bir tapınağa sahip olduğunu, bir AN.TAḪ.ŞUM^{SAR} bayramı metninin kolofonundan biliyoruz (I-NA É^{DU} Ka-taḫ-ḫa)¹⁰². Metinlerde açık olarak geçmemekle birlikte, diğer tanrı ve tanrıçalardan bazılarının da burada tapınaklara sahip oldukları düşünülebilir ki, bunlar arasında "yağmurun fırtına tanrısı" tapınağının, yağmur bayramının kutlandığı yer olarak önemli bir rol oynamış olması gerekir.

Kentin lokalizasyonu, konumu, genişliği ile idari ve dini önemi açısından başka bir faktör de, orada bulunan mimari yapılardır. Bunlar arasında karışık bir sıralamayla tapınaklar, bir saray¹⁰³, büyük purullum'un ikametgahı¹⁰⁴, vekilharcın evi¹⁰⁵, kral ve kraliçenin ge-

⁹⁶ Krş. KBo XXI 71.4.

⁹⁷ A. Ünal, *RIA* 5 (1976-1980) 477 vd.

⁹⁸ KUB XXXII 92 Vs. 5.

⁹⁹ E. Laroche, *Recherches sur les noms des dieux hittites*, *RHA* 7 (1946-47) 28; H. Otten - C. Kühne, *StBoT* 16 (1971) 49 vd.

¹⁰⁰ Zawalli için bk. detaylı olarak A. Archi, *AoF* 6 (1979) 81 vd.

¹⁰¹ KUB VI 45 II 60 vd. = 46 III 27 vd.

¹⁰² KUB XI 27 VI 3.

¹⁰³ *ekallum*: OIP 27, 5.17 vd.

¹⁰⁴ OIP 27, 49A.9; 49B.11 vd.

¹⁰⁵ Örneğin KBo XVI 82 Vs. 8; LS 3; 4 v.s.

çici olarak oturdukları yapılar, *halentuwa*¹⁰⁶, kışlalar ve bununla ilgili olarak çok sayıda silo ve mühimmat depolarının var olduğu dolaylı ve dolaysız olarak çıkarılabilmektedir. Ayrıca Hattuša'da, Tuwanuwa evi yanında bir de "*Ankuwa evi*"nin bulunması¹⁰⁷, kentin Hititler için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Son olarak kentin Hitit dini ve kültüründe ne derecede önemli bir rol oynadığını göstermek için, orada yapılan ayin ve kutlanan bayramlara da değinmek gerekecektir. Bunlar arasında tanrıça Kataḫḫa'nın tapınağında kutlanan AN.TAḪ.ŞUM^{SAR} bayramı, en detaylı olarak ele geçenidir¹⁰⁸. Muhakkak ki Ankuwa'da tebci edilen "*yağmurun fırtına tanrısı*"yla ilgili olarak ilkbaharda kutlanan yağmur bayramı¹⁰⁹, şimdiye kadarki bilgilerimize göre yalnızca Ankuwa'ya özgüdür. Sadece fal sorunlarından, bir etiket ve diğer bazı metinlerden varlığını öğrendiğimiz¹¹⁰ bu bayramın akışını tasvir eden birinci tabletten elimize maalesef sadece kolofon geçmiştir¹¹¹. Yağmur bayramının ikinci tabletini ihtiva eden VAT 7458'in ise sadece kolofonu yayınlanmıştır¹¹². Bu tabletin bayramın akışını tasvir eden kısımlarının ne derece korunmuş olduğunu bilemiyoruz. Ancak bu ikinci tablet de henüz bitmemiş olduğundan, yağmur bayramının en az üç tablet üzerinde tasvir edilmiş olması gerekir.

Bunlardan başka KI.LAM bayramı¹¹³, Zippalanda ve Dağa dağı bayramlarının bir kısmı¹¹⁴, taç giyme bayramı¹¹⁵, doğum bayramının bir kısmı^{115a} ve niteliği bilinmeyen bir başka bayram¹¹⁶

¹⁰⁶ KBo X 20 (ve par.) IV 17; KUB XI 27 VI 6; VAT 7458 Rs. VI 13 vd., H. Otten, *IstMitt.* 26 (1976) 14.

¹⁰⁷ A. Archi, *Dialoghi di Archeologia IX-X* (1976-77) 104.

¹⁰⁸ KBo X 20 IV 17; XXIV 112 Rs. 11; KUB XI 27 (par.ABoT 24); XX 96 Vs. III 20.

¹⁰⁹ EZEN *ṢUNNI*, *ḫewaš*.

¹¹⁰ KBo XXIV 128 Rs. 1 vd.; KUB XXX 73.1-2; KBo II 1 IV 8; X 20 (ve par.) IV 18 vd.; KUB XXXVIII 12 I 22.

¹¹¹ KBo XXII 214 VI 1 vd.

¹¹² H. Otten, *StBoT* 13 (1971) 38; *IstMitt.* 26 (1976) 14.

¹¹³ KBo X 31 (ve par.) Vs. II 8; KBo XVII 9 + XXV 12 Rs. III 30.

¹¹⁴ KBo XIII 214 IV? 15 vd.

¹¹⁵ KUB XII 54 III 23 vd.

^{115a} KUB LI 57 Vs. 13 vd. ve paraleli IBoT I 29 Vs. 11 vd.

da Ankuwa'da kutlanmaktaydı. ^{KUŠ}*kuršaš* ve *aniyatt*-, Ankuwa'ya mahiyeti pek belli olmayan bir kült gezisi yapmaktadır¹¹⁷.

III. ANKUWA'NIN COĞRAFI MEVKİİ

Grek - Roma çağı öncesi Anadolu tarihi coğrafyasının ne kadar güç bir konu olduğuna, çağdaş kaynakların gözlem ve tasvirden yoksun olması dolayısıyla M. Ö. II. binyıl Anadolu'sunda başkent Hattuša, Kaniš, bazı kuzey Suriye kentleri ve son zamanlarda *Prof. Sedat Alp*'in çalışmaları sonucu İnandık ve Maşat'ta lokalize edilen Hanhana ve Tapigga¹¹⁸ dışında kalan diğer kent ve coğrafi bölgelerin lokalizasyonu konusunda ne kadar az ve yetersiz bilgimiz olduğuna, burada uzun uzun değinmek gereksiz olacaktır. Hitit metinlerinde KUR URU veya sadece URU ile determine edilen yaklaşık 1500 dolayında kent, küçük kent, köy ve diğer yerleşim yerlerinin geçtiği göz önünde tutulduğunda, bu konudaki bilgilerimizin daha emekleme çağında olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ne var ki, Grek - Roma kaynaklarının aksine, Hitit metinlerinin niteliği dolayısıyla, bu yer adlarının hepsini lokalize etmek hiç bir zaman mümkün olmayacaktır. Diğer taraftan, tarihi coğrafyanın kaçınılmaz bir unsuru olan yer üstü araştırmalarının ülkemizde hemen hiç yapılmadığı dikkati çekmektedir, çünkü Anadolu'da mevcut binlerce höyük ve düz iskân yerlerinin, tabiatıyla kısa zamanda mümkün olmayan arkeolojik araştırılması şöyle dursun, bunların envanter ve arkeolojik haritası dahi yapılmamıştır. Bundan dolayı, M. Ö. II. binyıl tarihi coğrafya araştırmaları, 19. yüzyıl gezginleri, *H. H. von der Osten*, *R. J. Braidwood*, *J. Mellaart* ve *İ. K. Kökten*'in minnetle anılması gereken "survey"leri ile Keban ve Karakaya baraj bölgelerindeki zoraki çalışmalar dışında, önemli bir kaynaktan yoksun kalmaktadır. Sistematik kazılar yanında bu tür çalışmaların da yürütülmesi kaçınılmaz bir sorundur. Bu tür ön çalışmalar, Irak, Suriye, Mısır, Yunanistan, İtalya v.s. gibi ülkelerde çoktan tamamlanmıştır.

¹¹⁶ KUB XX 96 III 5-IV 18.

¹¹⁷ KUB X 78 + XX 25 I 10 vd.; KUB XXV 28 Vs. I 1 vd. için bk. aşağıda s. 454.

¹¹⁸ *Belleten* 164 (1977) 649 vd. = *Festschrift E. Edel* (1979) 13 vd.; *Belleten* 164 (1977) 638 vd. = *Florilegium Anatolicum. Mélanges offerts à Emmanuel Laroche* (1979) 29 vd.

Ankuwa sık sık Alişar tabletlerinde geçtiği için ve Boğazköy ile Alişar arasındaki yaklaşık uzaklık da Hitit metinlerinden elde edilen bilgilere uygun olduğundan, ilk kez *I. Gelb* Ankuwa'nın, Alişar Höyük'te lokalize edilmesi gerektiğini öne sürmüştü¹¹⁹ ve bu görüş en başta *J. Lewy* olmak üzere¹²⁰ diğer bir çok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir¹²¹. Ancak 1927-1932 yıllarında Alişar'da gerek terasta ve gerekse höyük üzerinde yapılan kazılar, burasının Hitit imparatorluk çağında bazı seramik ve mühür buluntuları dışında yeterince iskân edilmediğini göstermiş ve bu durum, hâfir *H. H. von der Osten*'in, söz konusu tabaka 10 T'nin sonradan kente yerleşen "Post - Hitit - Frigler" tarafından temizlenip tesfiye edildiği gibi pek inandırıcı olmayan önerisine rağmen, bazı araştırmacıları, haklı nedenlerle bu identifikasyona karşı koymaya itmiştir¹²². Gerçekten de yukarda saydığımız büyük yapıların, geride iz bırakmayacak şekilde tesfiye edilmiş olabileceğini düşünmek biraz güçtür. Ancak Alişar'ın yeterince kazılmamış olduğuna ve tepede açılan çukurda Hitit mimari katlarıyla karşılaşılmasının bir rastlantı olabileceğine de değinmek gerekir. Bu lokalizasyonu reddeden araştırmacı-lardan sadece bazıları, Ankuwa için şu lokalizasyonları önermişlerdir¹²³:

1 — Alişar'a yakın bir yerde, Kanak Su vadisindeki Terzili Hamam = Basilica Therma yakınında¹²⁴.

¹¹⁹ OIP 27 (1935) 9 vd.

¹²⁰ RHA 5 (1934) 7 ve a. n. 30; AHDO 2 (1938) 128 vd.; HUCA 27 (1956) 60 vd.; HUCA 33 (1962) 45 a. n. 5.

¹²¹ H. Th. Bossert, *Königssiegel* (1944) 22; *Asia* (1946) 41; F. Cornelius, RHA 13 (1955) 57 ve a. n. 2; A. Goetze, JCS 10 (1956) 38; J. J. Finkelstein, JCS 10 (1956) 104 vd.; K. Balkan, *Mama Kırallı Anum - Hirbi'nin Kaniş Kırallı Warşama'ya Gönderdiği Mektup* (1957) 42; P. Garelli, *Les Assyriens en Cappadoce* (1963) 65, 71 vd.; H. Otten, FWG 3 (1966) 109; E. Laroche, NH (1966) 268; L. L. Orlin, *Colonies* (1970) 76; H. Lewy, CAH³ 1/2 (1971) 709.

¹²² K. Bittel, *ArAnz.* (1939) Sp. 106 vd.; R. S. Hardy, *AJSL* 58 (1941) 181 a. n. 14; E. Bilgiç, *AfO* 15 (1945-51) 30 vd.; F. Cornelius, *Anatolica I* (1967) 72; *Geschichte der Hethiter* (1973) 82.

¹²³ E. Forrer'in Ankuwa'yı Ankyra ile eşitlemesi burada anmaya değmez, *Forschungen II* (1926) 4; *RIA I* (1938) 109. Krş. M. S. Ar, *TAD X-2* (1960 [61]) 49 vdd. Aynı şekilde E. Cavaignac'ın Ankuwa'yı Amasya civarında araması da artık eskimiştir, RHA 4 (1931) 101.

¹²⁴ J. Garstang - O. R. Gurney, *The Geography of the Hittite Empire* (1959) 5, 17. M. Forlanini (*SMEA* 22, 1980, s. 81'deki harita) Ankuwa'yı Terzili Hamam'ın güney

- 2 — Hattuša'nın güneyinde ¹²⁵.
 3 — Kızılırmak havzasında ¹²⁶.
 4 — Hattuša - Hakmiş yolu üzerinde ve Bakırboğaz, Mamure, Hacıköy bölgesinde, yani Çekerek vadisinde ¹²⁷.
 5 — Boğazlayan civarında ¹²⁸ veya Alişar'ın batısında ¹²⁹.

Ankuwa'nın illa da Alişar'da aranması gerektiği kesin olmadığından ve başka bir yer de gösterilemediği gerçeği karşısında, metinlerin verdiği bilgiler ışığında önce şu genel bilgileri tesbit etmek yararlı olacaktır:

- 1 — Ankuwa dar anlamdaki Hitit bölgesinde aranmalıdır.
 2 — Ankuwa'nın yukarda sayılan yapıların konumu için uygun bir yerde bulunması gerekir.
 3 — Çok sayıda kışlaları ve müstahkem mevkileri olması gerekir.
 4 — Ulaşımı kolay ve önemli askeri yolların geçtiği bir yol üzerinde olmalıdır, çünkü Ankuwa'da AN.TAḪ.ŞUM^{SAR} bayramı kutlanırken “beş yol kavşağındaki tapınaklar”dan söz edilmektedir (I-NA V KASKAL Ê^{MEŞ} DINGIR^{MEŞ}).¹³⁰

5 — Bir karargâh kenti olması nedeniyle, iyi korunmuş, sulak ve yeterli gıda maddelerini sağlayan bereketli topraklar üzerinde bulunması gerekir. Bir cins yağmur duası olarak yorumlanması gereken “Yağmur Bayramı”nın gösterdiği gibi, Ankuwa'nın hinterlandının büyük çapta bir tarım bölgesi olması gerekir. Bundan dolayı J. Lewy'nin Alişar'daki Asurlu kolonistlerin tarımla uğraşmış oldukları görüşü yabana atılmamalıdır ¹³¹.

6 — Hiç bir zaman düşman, özellikle Kaška işgaline uğramamış olması nedeniyle Hattuša'nın güneyinde ve Hattuša - Kaniş hattının batısında yer alması gerekir.

doğusuna yerleştirmektedir ki, bu da Hattusa'dan olan 3 günlük mesafe için oldukça uzak düşmektedir. Forlanini Alişar Höyüğü'ne de Şanaḫuitta'yı koymaktadır.

¹²⁵ H. G. Güterbock, *JNES* 20 (1961) 92.

¹²⁶ L. L. Orlin, *Assyrian Colonies in Cappadocia* (1970) 75.

¹²⁷ V. N. Chačatryan, *Vostočnye Provincii Chetitskoj Imperii (Voprosy Toponomiki)* (1971) 11.

¹²⁸ F. Cornelius, *Anatolica I* (1967) 72.

¹²⁹ Cornelius, *Geschichte der Hethiter* (1973) 82.

¹³⁰ KUB XI 27 VI 5.

¹³¹ Krş. Orlin, *op. cit.* s. 174.

7 — İlerde Ankuwa kazıldığında, III. Hattuşili - Puduhepa devrinden kalma yangın izleri bulunmalıdır.

Ankuwa'nın lokalizasyonu ile ilgili diğer ipuçlarını da aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1 — *aniyatt*— denilen “*kurban malzemesi*”nin Hattuşa'dan Ankuwa'ya götürülmesi sırasında ikisi de hapax olan Imralla ve Hupigašša kentlerinde birer kez gecelendikten sonra üçüncü gün Ankuwa'ya varılmaktadır:

“*Kâhyaların evinin kurban malzemesi Hattuşa'dan Ankuwa'ya giderken, çömləkçi de onunla birlikte gider. Kurban malzemesi yolda iki kez geceler. İlk günü Imralla'da uyur, ertesi gün ise Hupigašša'da uyur. Üçüncü gün Ankuwa'ya varırlar (ve) Ankuwalılar orada [] meşaleyi ya[karlar]*”¹³².

Bundan dolayı Ankuwa'nın Hattuşa'ya 90-100 klm. bir uzaklıkta olması gerekir.

2 — Zippalanda'ya bir günlük uzaklıktadır¹³³.

3 — Zippalanda yakınında yer alan Dağa ve Pişkurunuwa dağlarından da pek uzakta değildir¹³⁴. AN.TAḪ.ŞUM^{SAR} bayramının 37. gününde kral Dağa dağında gerekli ayin ve merasimleri yaptıktan sonra aynı gün, anlaşılan dağ koşullarına daha çok elverişli hafif arabadan (*GIŠḫulukanni*—) inip, genellikle “*savaş arabası*” olarak tercüme edilen ve savaş arabalığı dışında düz ve uzun yollarda binek arabası olarak da kullanılan başka bir arabaya (*GIŠGIGIR*) binerek Ankuwa'ya varmaktadır¹³⁵. Bundan dolayı Ankuwa'nın Dağa dağına ve dolayısıyla Zippalanda'ya bir günden az bir uzaklıkta bulunması gerekir. Bir arazi bağış belgesinde¹³⁶ “*Ankuwa evi*”nden sonra (É^{URU}*Ankuwa*) Şithana dağı ve bu dağın çevresinden söz edilmesi, Şithana dağının da Ankuwa civarında yer aldığını gösterir. Bundan dolayı Dağa veya Şithana dağlarından birisini, Alishar çevresine hakim olan Sümrük Sivrisi¹³⁷ ile eşitlemek gerekecektir.

¹³² KUB XXV 28 Vs. I 1 vd.

¹³³ KBo X 20 IV 14 vd.; XX 4 Vs. 3; XXIV 112 + Rs. 10 vd.; KUB XX 96 Vs. III 14 vd.; XXXVI 124 Vs. 12 vd.

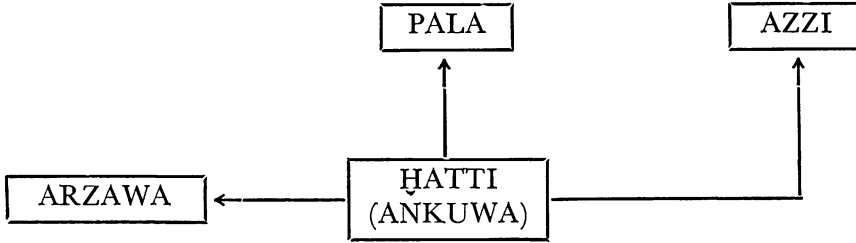
¹³⁴ KBo X 20 IV 5 vd.; XXIV 112 + Rs. 2 vd.; KUB XX 96 Vs. III 12 vd.

¹³⁵ KUB XX 96 Vs. III 12 vd.

¹³⁶ LS Nr. 3 Rs. 27; 4 Vs. 3 vd. = H. G. Güterbock, *SBo I* (1940) 77 vd.; K. K. Riemschneider, *MIO* 6 (1958) 360 vd.

¹³⁷ K. Bittel, *Die Hethiter* (1976) 57.

4 — II. Murşili'nin yıllıklarına göre Ankuwa, Arzawa, Pala ve Azzi ülkelerine kolayca ulaşılabilen önemli askeri yollar üzerinde bulunmalıdır ¹³⁸:

5 — Bazı metinlerde Katapa ¹³⁹, Lalanda ¹⁴⁰, Arinna ¹⁴¹, Ku-li(w)uşna, Tameniga ¹⁴², Tawiniya ¹⁴³ ve Şalampa ile yanyana geçmesi, bu kentlerin Ankuwa'ya yakın olduğunu gösterebilir. Aynı şekilde metinlerden Hattita, Hanhana, Harranaşsa, Hupigaşsa, Hurma, Imralla, Pi/uşkurunuwa dağı, Şamuha, Dağa dağı, Tuḥuppiya, Durmitta, Tuwanuwa, Zalpa, Zippalanda ve Zişparna ile olan yakın ilişkisi, coğrafya araştırmaları için bir ipucu vermemektedir, çünkü bu yer adlarından bir çoğunun yeri bilinmemektedir. Bundan başka coğrafya araştırmalarında sık sık kullanılan listeler, örneğin KBo IV 13; KUB VI 45 (paralel metin 46); XIV 13 v. s., yanıltıcıdır, çünkü oralarda sayılan kentler düz bir hat üzerinde olmayıp, sistemsiz olarak sıralanmaktadır.

Sonuç olarak Ankuwa'nın, pek kesin olmamakla birlikte, Yerköy yöresinde veya onun doğusunda Deliceirmek - Boğazlayan Suyu vadisinde ve hatta Alişar bölgesindeki Kanak Su vadisinde aranabileceği, yukarıda kısaca değindiğimiz güçlüklerin ışığı altında, Orta Anadolu'da henüz araştırılmamış binlerce höyük arasında Ankuwa illa da şurasıdır diye kesin bir sonuç çıkarılamayacağı anlaşılmaktadır.

¹³⁸ II. Murşili'nin Ankuwa'da dört kez kışlamasından çıkarılan genel sonuç, bk. yukarıda s. 445 ve a. n. 77.

¹³⁹ KBo XIII 214 IV? 15 vd.; krş. Katapa'da Kataḥḥa kültü KUB XXXII 92 Vs. 5.

¹⁴⁰ KUB XIX 23 Rs. 10 vd.

¹⁴¹ KUB XXI 24.10 vd.

¹⁴² KUB XXVII 1 Vs. II 48 vd.

¹⁴³ KBo IV 13 Vs. I 20 vd.